

Fariz Rafiq oğlu Salahov
AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutunun doktorantı**VERGİLƏRİN İQTİSADİ ARTIMA TƏSİRLƏRİNƏ NƏZƏRİ YANAŞMALAR****Xülasə**

Məqalədə vergilərin iqtisadi artıma təsirlərinə həsr edilən müxtəlif nəzəri yanaşmaların müqayisəli təhlili aparılıb. Müəllif belə nəticəyə gəlir ki, iqtisadi nəzəriyyədə geniş istifadə edilən ekzogen və endogen modellərin vergitutmanın iqtisadi artıma təsirləri ilə bağlı belə fərqli yanaşması heç də bu modellərin etibarlılığına kölgə salmır. Belə tədqiqatlarda istifadə edilən metodologiyaların müqayisəsi ayrı-ayrı iqtisadi fəaliyyət sahələrində, xüsusilə qeyri-neft sənaye sektorunda vergitutma ilə bağlı səmərəli siyasətin qurulmasına mühüm töhvə verə bilər.

Açar sözlər: *vergilər, vergi yükü, iqtisadi artım, ekzogen dəyişənlər, endogen dəyişənlər, neoklassik nəzəitə, Solou modeli.*

UOT: 336

JEL: H24

Giriş

Dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin araşdırılması tarixi iqtisadi nəzəriyyənin, demək olar ki, tarixi ilə üst-üstə düşür. Hələ XVIII əsrdən belə müdaxilənin zəruriliyi və ya zərəri ilə bağlı müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Lakin iqtisadi inkişafın trendindən asılı olaraq bu problemin araşdırılması və əldə edilən nəticələr fərqli olub. Məsələn, merkantilistlər müxtəlif metodlarla ixracın təşviqi və idxalın məhdudlaşdırılması tədbirləri formasında dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsini vacib hesab edirdilər. A.Smit və digər klassiklər isə dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsini iqtisadi inkişaf üçün zərərli hesab edirdilər. Marksistlər isə dövlətin iqtisadi fəaliyyət üzərində total müdaxiləsinin vacibliyini, hətta istehsal vasitələri üzərində xüsusi mülkiyyətin olmamasını əsaslandırırtdılar. Dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsi probleminə hər hansı dövrdə qayıdış həmin dövrdə iqtisadiyyatda mövcud problemlərlə bağlı olub. Elə bunun nəticəsidir ki, keçən əsrin 30-cu illərində baş verən iqtisadi böhran dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin müzakirəsini bir daha

aktuallaşdırdı. C.Keyns dövlətin iqtisadiyyata in müəyyən hədlərdə müdaxiləsinin vacibliyini əsaslandırdı. Keynes nəzəriyyəsinin yeni iqtisadi siyasətin formalaşmasında tətbiqi müxtəlif ölkələrdə, xüsusilə, inkişaf etmiş ölkələrdə sürətli inkişafı təmin etsə də XX axırlarında yenidən dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin zərərli olması tendensiyası neoklassiklər tərəfindən möhkəmləndirildi. Lakin 2008-ci il maliyyə böhranı dövlətin iqtisadiyyata müəyyən səviyyədə müdaxiləsinin araşdırılmasını aktuallaşdırdı.

İqtisadiyyata dövlət müdaxiləsi ətrafında aparılan çoxlu sayda tədqiqatların analizi deməyə əsas verir ki, əslində heç bir iqtisadçı dövlətin iqtisadiyyatdan mütləq kənarında dayanmasını israr etmir. Məsələn, heç bir iqtisadçı iddia etmir ki, dövlət vergi yığımından öz funksiyalarını yerinə yetirə bilər. Hətta dövlətin funksiyalarını mümkün ola bilən minimuma endirmək mümkün olsa belə, müəyyən həddə vergi yığımını tələb olunur. Yaxud heç bir tədqiqatçı iddia etmir ki, pul emissiyası olmadan iqtisadi fəaliyyəti həyata keçirmək

mümkün olar. İqtisadiyyata dövlətin müdaxiləsinin olmamasını iddia edən klassiklər də iqtisadi fəaliyyətdə pulun mövcudluğunu şübhə altına almırdılar. Lakin dövlət tərəfindən pul çap olunursa, dövlət artıq müəyyən həddə iqtisadiyyata müdaxilə etmiş olur. Bütün bunları ümumiləşdirirək deyə bilərik ki, dövlətin iqtisadiyyata müdaxilə "etməsinin" və ya "etməməsinin" müzakirəsi yox, "nə qədər" müdaxilə etməsinin və "hansı formalarda" müdaxilə etməsinin araşdırılması daha aktualdır. Yəni vergilər vasitəsilə müdaxilə, yoxsa, dövlət sahibkarlığı səviyyəsinin artırılması, dövlət satınalmaları, dövlət investisiyaları, qiymətlərin tənzimlənməsi, lisenziyalaşma məhdudiyətləri və sair formalarda müdaxilə daha səmərəlidir? Oxşar sualları xeyli artırmaq mümkündür.

Dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin vergilər vasitəsilə müdaxiləsi öz tarixi etibarlı ilə ən qədimdir. Hətta müxtəlif dəyərli metal pul buraxılışından tutmuş kağız pul çapına qədər vergilər dövlətin iqtisadi fəaliyyətə müdaxiləsində mövcud idi. Demək olar ki, bütün ölkələrin tarixdə vergilərin natura formasında tutulmasına dair məlumatlar kifayət qədərdir. Lakin vergilərin növləri və həcmi ölkədən ölkəyə həmişə fərqli olub. Hər bir dövlət özünün vergi siyasətinin mütəmadi olaraq dəyişib. İqtisad elmi formalaşandan sonra da vergilərin növü və həcmi ilə bağlı müzakirələr həmişə ciddi elmi araşdırma predmeti olub. Vergilərin tədqiqat obyektini kimi, həmişə diqqət mərkəzində olması, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, onun dövlətin əsas gəlir mənbəyi olması ilə bağlıdır. Toplanan vergilər imkan verir ki, dövlət öz funksiyalarını, məsələn, müdafiə funksiyasını yerinə yetirsin, təhsili, səhiyyəni inkişaf etdirməsin, yaşlı əhəlinin, əmək qabiliyyətini itirmiş insanların yaşamasını təmin etsin və sair.

Vergilərdən toplanan gəlirlərin dövlət xərclərində əsas paya malik olması, ilk baxışda, deməyə əsas verir ki, belə gəlirlər nə qədər çox olarsa, dövlətin öz funksiyalarını yerinə yetirməyə maliyyə imkanları da bir o qədər çox olar. Lakin nəzərə alanda ki, vergi gəlirləri iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olan fərdlərdən və ya biznes subyektlərindən daxil olur və subyektlərin sayının artırılmaması şərti ilə belə gəlirlərin artırılması iqtisadi subyektlərin öz mənfəətlərini azaltmış olur. Bu, dolayısı ilə bu sonradan iqtisadiyyatın inkişafına yeni problemlər yarada bilər. Vergilərin belə ikili xarakteri iqtisadi nəzəriyyədə və empirik tədqiqatlarda geniş tədqiq edilir.

Ədəbiyyata baxış

Vergitutma ilə iqtisadi artım arasındakı əlaqələrin ölkələrarası müqayisəli analizini aparan tədqiqatlar, o cümlədən, *Arnold (2011) [1]; Macek (2014) [2]; Stoilova (2017) [3]; Safi və digərləri (2017) [4]; Durusu-Ciftci (2018) [5]* tərəfindən aparılan tədqiqatlar belə nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, gəlir və korporativ vergilər ölkənin iqtisadi inkişafında mühüm instrumentlərdir.

• *Solou modelində vergilərin iqtisadi artıma təsirləri*

Həm iqtisadi nəzəriyyədə, həm də problemlə bağlı empirik tədqiqatlarda vergilərin makroiqtisadi təsirləri, xüsusilə iqtisadi artıma təsirləri fərqli nəticələr verir. Belə ki, vergilərin iqtisadi artıma təsirlərinin mexanizmi və nəticəsi ekzogen və endogen artım nəzəriyyəsində fərqlidir. Müxtəlif ölkələrin təmsalında yerinə yetirilən empirik tədqiqatların nəticələri isə ölkədən ölkəyə dəyişir.

Ekzogen artım nəzəriyyəsinin əsas modeli olan Solou-Svan modelinə əsasən vergilər iqtisadiyyatın tarazlıq səviyyəsinə təsir göstərmir. Uzunmüddətli dövr üçün vergilərin iqtisadi artıma təsirləri

neytraldır. Bu modelə əsasən bir iqtisadi agent ($L=1$) t zamanında K_t kapitalı ilə Y_t məhsulu istehsal edir

$$Y_t = A * K_t^\alpha \quad (1)$$

Burada $0 < \alpha < 1$, (1) bərabərliyinə əsasən kapitalın marjinal verimi (gəlir norması) azalandır və

$$\frac{dY_t}{dK_t} = \alpha * A * K_t^{\alpha-1} = R_t \quad (2)$$

Bərabərdir. Fərz edtsək ki, iqtisadi agent (bu halda biz $L=1$ hesab etmişik) t müddətində S_t qədər yığım edir və bu yığımı $t+1$ dövründə kapital həcminə əlavə etmək istəyir. Solou modelinə əsasən

$$S_t = S(R_t - R_t^*) \quad (3)$$

Əgər hər hansı dövrdə $R_t > R_t^*$ olarsa $S_t > 0$ olur. $R_t = R_t^*$ halında isə $S_t = 0$. Yəni kapitalın marjinal veriminin (və ya gəlir normasının) elə həddi var ki, bu həddə agentin

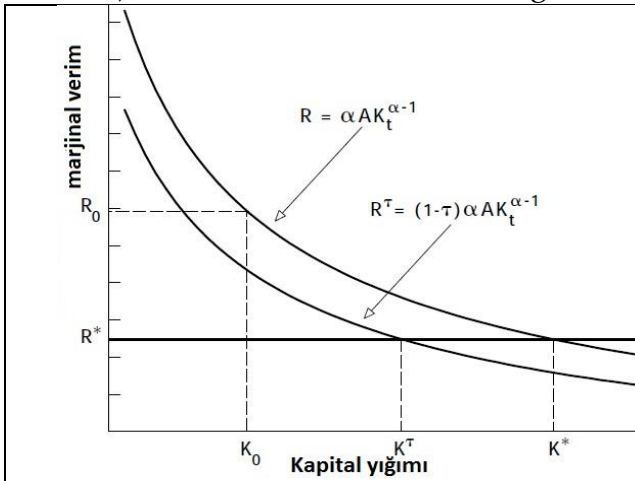
yığımı sifıra bərabər olur və bu həddə qədər agent yığım edə bilər. Əgər dövlət hər hansı həcmdə (məsələn, τ dərəcəsində) vergi tətbiq edərsə, onda gəlirin həcmi $\tau * A * K_t^\alpha$ qədər azalır. Bu halda gəlirin həcmi

$$Y_t - \tau = (1 - \tau) * A * K_t^\alpha \quad (4)$$

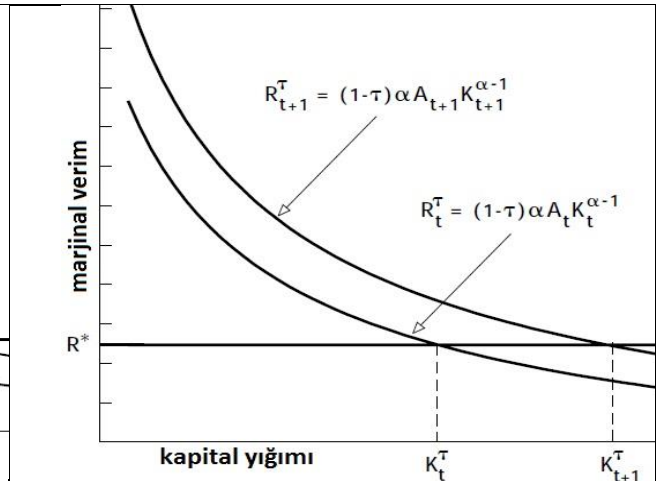
Və vergidən sonra kapitalın marjinal verimi

$$R_t^\tau = (1 - \tau) * \alpha * A * K_t^{\alpha-1} \quad (5)$$

Vergilərin tətbiq edilməsindən sonra isə yığım marjinal verimin $R_t^\tau = R_t^*$ qiymətində dayanır. Beləliklə, vergilərin tətbiq edilməsi həm istehsal funksiyasını, həm də yığım funksiyasını sola doğru sürüşdürür (qrafik 1). Lakin hər iki halda, yəni həm verginin olmadığı, həm də tətbiq edildiyi hallarda marjinal verim R_t^* nöqtəsinə çatanda yığım dayanır.

Qrafik 1. Solou modelində vergilərin iqtisadi artıma təsiri

Qrafik 2. Solou modelində texnoloji dəyişikliklər və vergi

Solou modelində belə fərz edilir ki, texnologiya hər hansı μ dərəcəsində ilbəl dəyişir, yəni

$$A_{t+1} = \mu * A_t \quad (6)$$

Bu şərt daxilində hətta kapital yığımı dəyişməsə də $K_t^\alpha = constant$ texnoloji dəyişmələrin hesabına iqtisadi artımı təmin etmək olar. Fərz etsək ki, dövlət τ dərəcəsində vergi tətbiq edib, onda t

zamanında marjinal verim (5) bərabərliyindəki kimi, yəni

$$R_t^\tau = (1 - \tau) * \alpha * A_t * K_t^{\alpha-1}$$

Olacaq. $t+1$ zamanında isə

$$R_{t+1}^\tau = (1 - \tau) * \alpha * A_{t+1} * K_{t+1}^{\alpha-1} = (1 - \tau) * \alpha * \mu * A_t * K_{t+1}^{\alpha-1} \quad (7)$$

Olacaq. (6) bərabərliyini və kapital yığımının sabitliyini nəzərə alsaq ki, onda (7) bərabərliyini

$$R_{t+1}^\tau = (1 - \tau) * \alpha * \mu * A_t * K_t^{\alpha-1} \quad (8)$$

Kimi ifadə edə bilərik. (5) və (8) bərabərliklərinin müqayisəsi deməyə əsas verir ki, texnoloji inkişaf zamanı vergilərin tətbiqi gəlirlər və yığım funksiyasını sola sürüşdürür. Lakin bu halda da kapital yığımının R_t^* həddi var ki, bu həddə yığım dayanır.

Solou modelində iqtisadi artımın əsas determinantı texnoloji inkişafdır və vergilər artıma təsir göstərmir. Lakin istehsal həcmi-nin səviyyəsinə isə vergilərin təsiri var. Beləliklə, Solou modelinə əsasən vergilər istehsal artımı effektinə deyil, istehsal səviyyəsi effektinə malikdir. Solou iqtisadi artım modelinin bu problemlə bağlı ən geniş yayılan model olduğunu nəzərə alsaq, qeyd edə bilərik ki, iqtisadi nəzəriyyə vergilərin iqtisadiyyata təsiri ilə bağlı iki qütblüyü nəzərə almır. Hər hansı iqtisadi göstəricinin mahiyyətindəki ikiqütblük iqtisadi artım və ya rifah halı üçün bu göstəricinin optimal qiymətinin olduğunu bildirir. Çünki bir-birinə zidd iki qütb üçün elə optimal qiymət seçilməlidir ki, bu göstəricinin ikili xarakterindən ən səmərəli şəkildə istifadə edilə bilsin. Vergilərlə bağlı makroiqtisadi modellərin hələ də real iqtisadiyyatı tam əhatə edə bilməməsi bir daha təsdiq edir ki, iqtisadi sistem olduqca mürəkkəbdir və hər hansı model bu mürəkkəb sistemin yalnız məhdud sayda elementlərini əhatə edə bilər. Əlbəttə bu sahədə tədqiqatlar davamlı olaraq aparılır və əldə edilən nəticələr inkişaf etdirilir. Bəzi tədqiqatçıların, məsələn, *Judd (1985) [6]*, *Chamley (1986) [7]*, *Barro (1999) [8]*, *King və Rebelo (1990) [9]* və başqalarının yanaşmasına əsasən, vergilər fərdlərin və biznes subyektlərinin sərəncamlarında olan gəlirləri azaltdığından iqtisadiyyata mənfi təsir edə bilər. *Engen və Skinner (1996) [10]* vergilərin iqtisadi artıma nəinki təsirinə olduğunu iddia edir, həmçinin belə təsirlərin reallaşdığı beş mexanizmi fərqləndirir: 1) investisiyaya

meyilin azalması; 2) işçi qüvvəsinin təklifini azaltmaq; 3) artım məhsuldarlığının azalması; 4) kapitalın marjinal məhsuldarlığının azalması; 5) insan kapitalından istifadənin səmərəliliyinin azalması.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, vergilər bəzi dövlət müdaxiləsi formalarında fərqli olaraq, ikili xarakterə malikdir. Onun artması dövlətin öz funksiyalarını yerinə yetirmək üçün zəruri olan maliyyənin əldə edilməsinə imkan verir. Digər tərəfdən isə, vergilərin artması fərqlərin və biznesin gəlirlərini azaldır və digər mənfi təsirlər yaradır. Bəzi tədqiqatçılar belə hesab edir ki, vergilərin müsbət təsirləri, o cümlədən, vergi gəlirlərindən dövlətin infrastruktur layihələrini reallaşdırması, təhsil və səhiyyənin inkişafı üçün belə gəlirlərdən istifadənin genişlənməsi və sair məsələlər də dolayısı ilə iqtisadiyyatda pozitiv təsir yaradır. Məsələn, dövlətin reallaşdırdığı infrastruktur layihələri, həmçinin dövlət büdcəsi vasitəsilə gəlirlərin yenidən bölgüsü ilə investisiya imkanlarının artması da biznesin inkişafına pozitiv təsir edə bilər.

Endogen artım nəzəriyyəsinin əsas modellərindən biri hesab edilən Romer modelinə əsasən isə uzunmüddətli dövrdə vergilər iqtisadi artıma təsir edə bilər. *Romer və Romer (2010) [11]* belə iddia edirlər ki, vergilər 1) iqtisadi artımın davamlılığını və iqtisadiyyatın qlobal rəqabətliyini gücləndirir; 2) fiskal sabitliyi təmin edir və sosial, həmçinin fiziki infrastruktur üçün vacib olan maliyyənin toplanmasına imkan verir; 3) uzunmüddətli dövr üçün yardımlardan asılılığı azaldır; 4) hökumətin hesabatlılığını gücləndirərək yaxşı idarəetmənin yaranmasına stimül verir.

Vergitutmanın iqtisadi artıma və məhsul istehsalı həcminə təsirlərinin nəzəri məsələləri *Myles (2000) [12]* tərəfindən də tədqiq edilib. Bu tədqiqatda əsas nəticə

ondan ibarətdir ki, vergitutma iqtisadi artıma təsir etmir. Endogen artım nəzəriyyəsinə əsasən vergitutmanın iqtisadi artıma təsirləri Barro (1990) [13], King və Rebello (1990) [14], həmçinin Jones və digərləri (1993) [15] tərəfindən də tədqiq edilib. Bu tədqiqatların da nəticələri ondan ibarətdir ki, vergitutma əsasən ev təsərrüfatlarının yığım səviyyəsinə və insan kapitalına investisiyalara təsir edir və bu mexanizmlərlə məhsul istehsalına təsir edir. Johansson və digərlərinin (2008) [16] tədqiqatları göstərir ki, vergitutma biznes strukturlarının investisiya və innovasiya ilə bağlı qərarlarına ciddi təsir göstərir. Ölkələr arasında vergitutma siyasətləri ndəki fərqliliklər bu ölkələrə aid olan firmalarda fiziki və insan kapitalına qoyulan investisiyalar arasındakı fərqlərə müəyyən qədər təsir edir.

Müxtəlif ölkələrin timsalında vergilərin iqtisadi artıma təsirlərinə həsr edilən çoxlu sayda empirik tədqiqatların müqayisəli analizi də təsdiq edir ki, bu göstəricilər arasındakı əlaqənin xarakteri ölkədən ölkəyə dəyişir. Bəzi ölkələrdə vergilərin artmasının iqtisadi artıma pozitiv, bəzi ölkələrdə neqativ təsir etməsi, həmçinin eyni ölkədə vergilərin müəyyən həddən sonra iqtisadi artıma təsirlərinin müxtəlifliyi hər ölkə üçün optimal vergihəddinin mümkünlüyü qənaətinə gətirir. Hətta vergilərin müxtəlif iqtisadi sektorlarda məhsul istehsalı səviyyəsinə və bu sektorda yaranan əlavə dəyərin artım tempinə təsirləri də müxtəlif ola bilər.

- *Vergitutmanın iqtisadi artıma təsirləri endogen artım modellərində*

Solou modeli iqtisadi artımın əsasında texnoloji amili mühüm hesab edir. Bu modeldə texnoloji cəhətdən ölkələrin inkişaf fərqlərinin izah edilməsi kölgədə qalır.

Son dövrlərdə diqqəti cəlb edən yeni artım modelləri inkişaf etməkdədir. Bunların

əksəriyyətini endogen artım nəzəriyyəsi qrupunda təsnifləşdirmək olar. Endogen artım modellərinin Solou modelindən əsas fərqi həm də ondadır ki, bu modeldə istehsal funksiyası

$$Y=A*K \quad (9)$$

kimi ifadə edilir. Bu modeldə kapitalın marjinal verimi (gəlir norması) azalan deyil. Kapital yığımının dəyişməsi

$$\Delta K=s*Y-\delta * K \quad (10)$$

Burada s-gəlirin yığılan və investisiya olunan hissəsidir. (9) bərabərliyinə əsasən, kapital yığımının dəyişməsi investisiya ($s*Y$) ilə amortizasiyanın ($\delta * K$) fərqinə bərabərdir. (9) və (10) bərabərliklərindən istifadə edərək, iqtisadi artım tempi ($\frac{\Delta Y}{Y}$) üçün

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\Delta K}{K} = s * A - \delta \quad (11)$$

Alarıq. (11) bərabərliyi endogen modellərdə iqtisadi artım tempinin determinantlarını ifadə edir. Belə ki, texnoloji dəyişikliklər olmasa belə iqtisadi artım tempinin müsbət olması mümkündür. Yəni əgər $s * A > \delta$ olarsa, iqtisadi artım baş verir. Ekzogen modelin əsaslandığı (1) istehsal funksiyasının endogen modellərin əsaslandığı (9) istehsal funksiyasından, ilk baxışda, çox da ciddi olmayan fərqləri tamamilə fərqli nəticələrə gətirib çıxarır. Əlbəttə, endogen modellərdə K-kapital ekzogen modeldəki K-kapitaldan mahiyyətə fərqlənir. Belə ki, əgər endogen modellərdə K- kapital deyəndə həm fiziki, həm də insan kapitalı nəzərdə tutulur. Bu halda belə kapitalın verimi (gəlir norması) azalan trendli olmur.

İqtisadi artım problemlərinə həsr edilən əksər ilkin tədqiqatlarda, xüsusilə neoklassik artım modellərində “iqtisadi artım ekzogen qüvvələr olmadan nə üçün dayanıqlı olmalıdır” sualı qoyulurdu. Cavab kifayət qədər aydındır. Fərz etsək ki, əmək qüvvəsi istehsal prosesində əsas amillərdən biri kimi sabitdir, lakin digər amil, yəni kapital zamandan asılı olaraq dəyişə bilər. Adətən

k-kapital zamandan asılı olaraq artır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi neoklassik yanaşmaya əsasən k -kapital yığılı artdıqca onun verimi, yəni gəlir norması azalır. Bu proses tarazlıq vəziyyətinə qədər davam edir. Beləliklə, uzunmüddətli dövr üçün iqtisadi artımı k -kapital amili ilə təmin etmək mümkün olmur.

Endogen artım modelində k -amilinin artması gəlir normasının azalması ilə müşayiət olunmur. K -kapital amilinin mahiyyətindəki yenilik və ya onu dəstəkləyən başqa bir amil gəlir normasının azalmasına imkan vermir və beləliklə, uzunmüddətli dövr üçün iqtisadi artımı təmin etmək mümkün olur. Gəlir normasının azalmasına imkan verməyən və bu azalmanı kompensasiya edən amil endogen artım modellərində fərqlidir. Ekzogen modelində istifadə edilən (1) Kobb-Duglas funksiyasına belə kompensasiyaedici vuruğu əlavə etsək

$$Y_t = A * K_t^{1-\alpha} * X_t^\alpha \quad (12)$$

Olur.

Endogen modellərdə vergitutmanın iqtisadi artıma təsirlərinin nəticələri də ekzogen modeldə olduğundan fərqlidir. Nəzəri olaraq, vergitutma obyektlərinin fərqiindən asılı olaraq, iqtisadi artıma təsirlər də müxtəlif olur. Bunun əsas səbəbi vergitutmanın istehsal funksiyasına və ya (10) bərabərliyinə əsasən iqtisadi artım tempinin əsas determinantlarına təsir mexanizmi ilə bağlıdır. Biz burada vergitutmanın üç əsas növünün, yəni 1) gəlir vergisinin, 2) istehlak vergisinin və 3) investisiya vergisinin uzunmüddətli iqtisadi artıma təsirlərinin nəzəri əsaslandırması ilə tanış olacağıq. Əgər dövlət τ –dərəcəsində vergi tətbiq edərsə, onda vergidən sonra bir işçiyə düşən məhsul həcmi

$$Y_t = (1 - \tau) * A * K_t^{1-\alpha} * X_t^\alpha \quad (13)$$

Olacaq. Kapitalın gəlir norması isə

$$R_t = (1 - \alpha) * (1 - \tau) * A * K_t^{-\alpha} * X_t^\alpha = (1 - \alpha) * (1 - \tau) * A * \left(\frac{X_t}{K_t}\right)^\alpha \quad (14)$$

Olur.

Fərz edək ki, istehsal ilə məşğul olan sektorda τ –dərəcəsində vergi tətbiq edilib, insan kapitalı isə vergilərə cəlb olunmayıb. Onda insan kapitalının vergilərə cəlb edilmədiyi sahələrə investisiyalar daha çox yönəldiləcək.

Ekzogen artım modelinə əsasən istehlak vergiləri iqtisadi artıma təsir göstərmir. Çünki bəzə vergilər texnoloji dəyişikliklərə səbəb olmur. Endogen artım nəzəriyyəsinə əsasən isə belə təsirlər iqtisadi artıma olmasa da məhsul istehsalı həcmi üçün mövcuddur. Bu onunla bağlıdır ki, istehlak kapital yığılımının stimuluna təsir etmir və gəlir norması investisiyadan daha çox asılıdır. İnvestisiyaya tətbiq edilən vergilər isə iqtisadi artıma müsbət və ya mənfi təsirli, həmçinin tam təsirsiz ola bilər.

Nəticə

İqtisadi nəzəriyyədə geniş istifadə edilən ekzogen və endogen modellərin vergitutmanın iqtisadi artıma təsirləri ilə bağlı belə fərqli yanaşması heç də bu modellərin etibarlılığına kölgə salmır. Sadəcə qeyd etmək lazımdır ki, iqtisad elminin müasir inkişaf səviyyəsində hər hansı prosesin modelləşdirilməsi çoxlu sayda fərzlərin qəbul edilməsini zəruri edir. Müxtəlif fərzlər isə onlara əsaslanan müxtəlif modellərin formalaşmasına səbəb olur. Elə bunun nəticəsidir ki, iqtisadi proseslərin modelləşdirilməsində və belə modellərdən istifadə edərək iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsində empirik tədqiqatların nəticələrindən də istifadə edilir. Nəzəri cəhətdən birmənalı qəbul edilməyən iqtisadi proseslərlə bağlı siyasətin qəbulunda empirik tədqiqatların mühüm əhəmiyyəti var. Vergitutmanın iqtisadi artıma və ya iqtisadiyyatın hər hansı sektoruna təsirinin

öyrənilməsi ilə bağlı yerinə yetirilən çoxlu sayda empirik tədqiqatlar və onların nəzəri çərçivələrlə müqayisəsi, həmçinin belə tədqiqatlarda istifadə edilən metodologiyaların müqayisəsi ayrı-ayrı iqtisadi fəaliyyətlərin sahələrində, xüsusilə qeyri-neft sənaye sektorunda vergitutma ilə bağlı səmərəli siyasətin qurulmasına mühüm töhvə verə bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Arnold JM et al (2011) Tax policy for economic recovery and growth. *Econ J* 121:59–80. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2010.02415.x>
2. Macek R (2014) The impact of taxation on economic growth: case study of OECD countries. *Rev Econ Perspect*. 14(4):309–328. <https://doi.org/10.1515/revecp-2015-0002>
3. Stoilova D (2017) Tax structure and economic growth: evidence from the European Union. *Contadurha y Administraciyn*. 62:1041–1057. <https://doi.org/10.1016/j.cya.2017.04.006>
4. Saafi S, Mohamed MBH, Farhat A (2017) Untangling the causal relationship between tax burden distribution and economic growth in 23 OECD countries: fresh evidence from linear and non-linear Granger causality. *Eur J Comp Econ*. 14(2):265–301
5. Durusu-ziftzi D, Gıçkmenoğlu KK, Yetkiner H (2018). The heterogeneous impact of taxation on economic development: new insights from a panel cointegration approach. *Economic systems*. Elsevier BV. <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2018.01.001>
6. Judd KL (1985) Redistributive taxation in a simple perfect foresight model. *J Public Econ* 28: 59-83.
7. Chamley C (1986) Optimal taxation of capital income in general equilibrium with infinite lives. *Econometrica: J Econometric Soc* 607-622.
8. Barro RJ (1999) Notes on growth accounting. *J Econ Growth* 4: 119-137.
9. King RG, Rebelo S (1990) Public policy and economic growth: developing neoclassical implications. *J Political Economy* 98: S126-S150.
10. Engen, E. and Skinner, J. (1996) Taxation and Economic Growth. *National Tax Journal*, 49, 617-642. <http://dx.doi.org/10.3386/w5826>
11. Romer CD, Romer DH (2010) The macroeconomic effects of tax changes: based on a new measure of fiscal shocks. *Am Econ Rev* 100: 763-801.
12. Myles GD (2000) Taxation and economic growth. *Fiscal Studies*. 21(1):141–168. [https://doi.org/10.1016/0264-9993\(93\)90021-7](https://doi.org/10.1016/0264-9993(93)90021-7)
13. Barro RJ (1990) Government spending in a simple model of endogenous growth. *J Politic Econ Univ Chicago Press* 98(5):103–126
14. King R, Rebelo S (1990) Public policy and economic growth: developing neoclassical implications. *J Polit Econ* 98(5):S126-50
15. Jones L, Manuelli R, Rossi P (1993) Optimal taxation in models of endogenous growth. *J Polit Econ* 101(3):485–517
16. Johansson E et al (2008) Taxation and economic. Growth. <https://doi.org/10.1787/241216205486OECD>

Fariz Rafiq Salakhov

Doctoral student of the Institute of Economics of NANA

Theoretical approaches to the influence of taxes on economic growth

Resume

The article provides a comparative analysis of various theoretical approaches devoted to the influence of taxes on economic growth. The author comes to the conclusion that widely used exogenous and endogenous models in economic theory have such a different approach to the influence of taxation on economic growth that it does not overshadow the validity of these models. The comparison of methodologies used in such studies can make an important contribution to the formation of an effective policy related to taxation in certain spheres of economic activity, especially in the non-oil sector.

Key words: *taxes, tax burden, economic growth, exogenous variables, endogenous variables, neoclassical theory, Solow model*

Фариз Рафиг оглы Салахов

Докторант Института Экономики НАНА

Теоретические подходы к влиянию налогов на экономический рост

Резюме

В статье проведен сравнительный анализ различных теоретических подходов, посвященных влиянию налогов на экономический рост. Автор приходит к выводу, что широко используемые экзогенные и эндогенные модели в экономической теории имеют настолько разный подход к влиянию налогообложения на экономический рост, что несколько не затмевает обоснованность этих моделей. Сопоставление методологий, используемых в таких исследованиях, может внести важный вклад в формирование эффективной политики, связанной с налогообложением в отдельных сферах экономической деятельности, особенно в нефтегазовом отраслевом секторе.

Ключевые слова: *налоги, налоговая нагрузка, экономический рост, экзогенные переменные, эндогенные переменные, неоклассическая теория, модель Солоу*

Daxil olub: 18.02.2022